

Kinga Majchrzak-Ptak*

**Pamięć w miejscach zapisana,
czyli o specyfice semioforów Uniwersytetu Wileńskiego z perspektywy
biograficznej. Studium (auto)edukacyjne¹**

**Memory Written in Places,
That Is, about the Specificity of Vilnius University Semiophores from
a Biographical Perspective. An (Auto)educational Study**

Abstract: Intentionally created material spaces of memory connected with the past of a given group are not only one of the components of its cultural memory, but they also take part in the process of permanent (re)construction of this memory by creating conditions for learning it. Following Maurice Halbwachs, it can be assumed that individual 'acts of memory' that constitute the (auto)definition building blocks depend on socially institutionalized memory contents selected by groups that particular individuals belong to. Therefore, the examination of academic semiophores allows one to map the academic collective memory and identify characteristics of that memory as well as of the institution, the identity of which is based on and created by that memory. It thus defines frameworks of thinking and acting of individuals who are connected with it. For that reason, the subject of the paper is semiophores related to the past of Vilnius University i.e. objects that a given community recognizes as carriers of meanings

* Kinga Majchrzak-Ptak (ORCID: 0000-0001-8616-9824) – dr, adiunkt w Instytucie Nauk Pedagogicznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, kontakt: kingam@umk.pl.

1 W artykule zostały wykorzystane materiały zebrane dzięki realizacji projektu „Sites of Memory in the Spaces of Vilnius University. The ethnographic study”, który uzyskał finansowanie w ramach konkursu Inicjatywa Doskonałości – Debiuty II, Uczelnia Badawcza Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

and values that combine a semiotic dimension and a material dimension, and therefore objects that by definition should act as sites of memory. The paper presents the results of the ethnographic study, based on the analysis and interpretation of data collected thanks to (auto) observation and searching through the secondary sources, focused around the questions, such as: What is the nature of semiophores located at Vilnius University? What is the importance of semiophores in architectural, social, cultural and educational spaces of Vilnius University? The research carried out allows to conclude that the University of Vilnius is characterized by a responsible approach to commemorating its past and constructing the framework of collective memory, in which specific biographical processes take place, but also that the collection of the University of Vilnius' semiophores is characterized by the homogeneity of the scope of commemorated entities, which has its educational implications.

Keywords: semiophores, sites of memory, Vilnius University, collective memory, biographical processes.

Wprowadzenie

Na przestrzeni czasu – w sposób mniej lub bardziej świadomy – generowane są przez ludzkość różnorodne nośniki pamięci. Ale tylko niektóre z nich się uaktywniają, tzn. umożliwiają realizację celu, jakim jest podtrzymywanie pamięci (ponad)jednostkowej, magazynowanie wspomnień konsolidujących daną zbiorowość i umożliwiających zachodzenie procesów autodefinicyjnych, a co za tym idzie – odpowiedź na istotne z perspektywy biograficznego uczenia się pytania: Skąd przyszedłem/przyszłam? Co jest moim celem? Kim jestem lub kim być powinienem/powinnam? Dodatkowo wśród aktywnych już nośników pamięci można wyróżnić te, których oddziaływanie na zbiorowość jest silniejsze od innych². Pierre Nora nośniki pamięci – naczelne, centralne dla danej społeczności (nie tylko z punktu widzenia narodu, ale również innych, mniejszych wspólnot takich jak rodzina czy grupa zawodowa), których odniesienie do prze-

2 K. Majchrzak-Ptak, *Przywracając pamięć miejscom. O badaniu i uczeniu się w działaniu w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Toruń 2020.

szłości jest powszechnie odczytywane i które mają bardziej wyrazisty od innych symboliczny charakter – nazywa miejscami pamięci³.

Na zakres zbioru aktywnych w danym czasie nośników pamięci, a tym samym również miejsc pamięci, rzutują zarówno działania podejmowane przez przedstawicieli epok poprzednich, jak i współczesnych. Poszczególne jednostki i zbiorowości, podkreślając rangę pewnych osób, wydarzeń, miejsc i przedmiotów, sprawiają, że stają się one symboliczne, a przez to „mają znacznie większą szansę odgrywania aktywnej roli nośników pamięci niż przeciętne, codzienne”⁴. Posługując się poczynionym na potrzeby autorskich poszukiwań badawczych, zaadaptowaniem terminologii zaproponowanej przez Krzysztofa Pomiana, można obiektom, które łączą wymiar semiotyczny z wymiarem materialnym i „tak wytwarzanym lub wystawianym, by przyciągać spojrzenie z wyłączeniem wszelkiej innej funkcji bądź zachowując przy tym również funkcję użytkową”⁵ – nadać miano semioforów. Są to zatem, wyposażane w znaczenie, urzeczywistnione figury wspomnień konstytuowane w taki sposób, aby stać się jak najbardziej widocznymi, a co za tym idzie wyróżniać się z otoczenia, przywabiać widzów, gdyż ich forma jest podporządkowana ich funkcji, tzn. realizacji celu wyznaczonego przez podmiot (ponad)jednostkowy, czyli jednoznacz-nemu/wyrazistemu przekazowi określonych treści dotyczących przeszłości jak najszerzego grona odbiorców. Innymi słowy, dokonując konceptualizacji semioforu jako kategorii badawczej w pedagogice, można przyjąć, że z założenia jest to element rzeczywistości dostępny zmysłom, który komunikuje to, co „aktualnie niewidzialne”, jest przekąźnikiem między podmiotami, „sygnalizuje, przypomina lub zachowuje [...], jest wytworzony po to, by go oglądano, a nawet badano w najdrobniejszych szczegółach”⁶. W zdigitalizowanych czasach, odseparowania czasu od przestrzeni⁷, semiofory są urzeczywistnieniem

3 P. Nora, *Między pamięcią i historią: Les lieux de Mémoire*, „Tytuł Roboczy. Archiwum”, 2 (2009) s. 4–12.

4 M. Kula, *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002, s. 55.

5 K. Pomian, *Historia. Nauka wobec pamięci*, Lublin 2006, s. 100.

6 Tamże, s. 124.

7 Z. Bauman, *Time and Space Reunited*, „Time & Society”, 9 (2000) nr 2–3, s. 171–185, DOI: 10.1177/0961463X00009002.

idei „pamięciomiejsca”⁸, zatrzymują czas, wiążą go z przestrzenią, umiejscawiają, są relikdami okresu, kiedy zasadniczymi nośnikami kultury były przedmioty. Mogą zachęcić swoich odbiorców do osadzonego w określonym kontekście historycznym przetwarzania przeszłości, uczynienia jej czymś dzisiejszym, do dokonania, wykraczającej poza perspektywę krótkiego czasu⁹, prospektywnej autorefleksji na temat własnej biografii, której urzeczywistnienie może przyczynić się do tego, aby „nie wszystkim” umrzeć.

Inicjowanie pedagogicznych poszukiwań poświęconych edukacyjnemu potencjałowi miejsc pamięci, które tworzone są w sposób intencjonalny, w celu podkreślenia ważności określonego elementu czasu minionego, wydaje się szczególnie istotne w obliczu podejmowanych obecnie w różnych krajach, w tym w Polsce, działań w obszarze tzw. aktywnej polityki historycznej/pamięci, związanych z nasilaniem się konserwatyzmu, nostalgicznym powrotem do nacjonalizmu¹⁰. Te działania mają na celu przekształcenie ram pamięci zbiorowej przez odmienną interpretację elementów mieszczących się w nich, i/lub usuwanie/dodawanie innych, kształtowanie określonych postaw, w tym patriotycznych (częstokroć o wykluczającym i wartościującym charakterze), homogenizację społeczeństwa pod względem wyznawanych wartości. To właśnie badania poświęcone umyślnemu/zamierzonemu upamiętnianiu, a tym samym odkryciu specyfiki i kierunku rozwoju ram zbiorowych (nie)pamięci, w których konstruowana jest pamięć osobnicza będąca podstawą do budowania wyobrażenia o własnej biografii i w konsekwencji konstruowania tożsamości¹¹ – może umożliwić przeciwdziałanie wskazanym praktykom, pozwolić na opracowanie sposobów działania sprzyjających przygotowaniu jednostki do krytycznego odbioru treści i refleksyjnego bycia w świecie.

8 M. Mendel, W. Theiss, *Od redaktorów. Pamięć, miejsce i kategoria pamięciomiejsca. W perspektywie społeczno-edukacyjnej*, w: *Pamięć i miejsce. Perspektywa społeczno-edukacyjna*, Gdańsk 2019, s. 9–29.

9 A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie”, 4 (2008) s. 18.

10 S. Gensburger, S. Lefran, *Beyond Memory. Can We Really Learn from the Past?*, Cham 2020; M. Mendel, *Pamięć, ideologia, władza. Uczenie się zapominania*, „Forum Oświatowe”, 30 (2018) nr 1, s. 25–36.

11 A. Bron, C. Thunborg, *Biographical Interviewing: The Case of Non-Traditional Students in Higher Education*, Los Angeles 2015.

Mając na uwadze osąd, że uniwersytet jest miejscem (w materialnej i symbolicznej przestrzeni), o którego istocie decyduje nierozłączny związek z zasobami zbiorowej pamięci ludzkości, czyli że jest on zarówno ich strażnikiem, jak i producentem oraz dystrybutorem¹², w analizowanym tu tekście przedstawiono wobec tego interdyscyplinarne rozważania odnoszące się do semioforów związanych z przeszłością Uniwersytetu Wileńskiego (Vilniaus Universitetas – VU) i wpisujące się w teoretyczno-metodologiczne ramy szerszego projektu badawczego, realizowanego dotychczas, m.in. w Sztokholmie¹³ i Würzburgu¹⁴. Skoncentrowano się na materialnych nośnikach (uniwersyteckiej) pamięci z rozmysłem powołanych do istnienia na terenie uczelnianych kampusów, przede wszystkim w obrębie wnętrz i na elewacji ulokowanych tam budynków. A co za tym idzie – także określonych wartości, emocji, myśli, wyobrażeń, które choć dotyczą świata przeszłego, to są prezentowane w sposób sprzyjający ich permanentnej rekonstrukcji. Dzięki temu wciąż są obecne w świadomości społeczności akademickiej, oddziałując na jej funkcjonowanie. Zrealizowane poszukiwania były zogniskowane wokół obiektów niepełniących poza tym żadnej innej funkcji (np. tablica pamiątkowa, galeria portretów czy zdjęć, popiersie) lub zachowujących przy tym także funkcję użytkową (np. sala wykładowa bądź gmach nazwany czyimś imieniem i nazwiskiem). Będących reifikacją precyzyjnie wyselekcjonowanej pamięci instytucji, urzeczywistnieniem jej treści, która może rzutować na treść pamięci osobistej poszczególnych jednostek, związanych chociażby przez krótki czas z określoną Alma Mater. Uznano bowiem, że uniwersyteckie semiofory to element formalnego ujęcia pamięci akademii będący składową procesu uczenia rozumianego jako stwarzanie jednostce lub grupie osób okazji i warunków do uczenia się, z których można skorzystać, ale niekoniecznie trzeba¹⁵. To również

12 J. Górniewicz, *Memoria Universitatis – pamięć uniwersytetu. Szkice humanistyczne*, Toruń 2016, s. 96.

13 K. Majchrzak-Ptak, *Semaphores in University Space(s). An (Auto)ethnographic Study, w: Learning Never Ends... Spaces of Adult Education. Central and Eastern European Perspectives*, red. Z. Szarota, Z. Wojciechowska, Warszawa 2021, s. 224–233.

14 Taż, *Semiofory w przestrzeniach Uniwersytetu Juliusza i Maksymiliana w Würzburgu. Studium edukacyjne*, „Przegląd Badań Edukacyjnych/Educational Studies Review”, 34 (2021) s. 43–67.

15 C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 184.

materiał źródłowy, niemający obligatoryjnego charakteru, ale tak eksponowany, aby zachęcać do zapoznania się z nim i zinternalizowania jego ładunku afektywno-informacyjnego. Przyjęto tym samym, że semiofory związane z przeszłością danej uczelni pozwalają wyznaczyć ramy akademickiej pamięci zbiorowej i założono, że poświęcone im poszukiwania dają sposobność, aby dokonać mapingu tej pamięci, ukazać specyfikę zarówno jej, jak instytucji, której ta pamięć jest fundamentem i tworzywem, gdyż stanowi punkt odniesienia, matrycę interpretacyjną do odczytywania biografii własnej i innych, wyznaczania kierunku myślenia i działania obcujących z nią podmiotów.

Rama teoretyczno-metodologiczna poszukiwań dotyczących semioforów VU

W warstwie teoretycznej poszukiwania dotyczące semioforów VU – prowadzone podczas wizyty studyjnej, która miała miejsce w dniach 11 czerwca – 8 lipca 2021 r. – opierały się na rozumieniu akcentującym ponadjednostkowe oblicze pamięci, która podlega mechanizmom interpretacyjnym; jest zmienna, procesualna, wielokrotnie rekonstruowana, kontekstualna, nieliniowa i wielowymiarowa. Za Barbarą Szacką przyjęto, że wspólnotowy wymiar pamięci, określany przez nią mianem pamięci zbiorowej, obejmuje nie tylko wyobrażenia członków zbiorowości o jej przeszłości, o zaludniających ją postaciach i minionych wydarzeniach, jakie w niej zaszły, ale mieści w sobie również aspekt praktyczny, działaniowy, realizujący się m.in. poprzez przygotowywającą do pamiętania w określony sposób aktywność edukacyjną o różnym stopniu świadomości i bezpośredniości¹⁶. Ujęcie to koresponduje z ustaleniami Jana Assmanna, który – odnosząc się do problematyki pamięci podmiotu zbiorowego – posługuje się koncepcją pamięci kulturowej, będącej specyficznym przekształceniem elementów pamięci mimetycznej (np. rytuały), pamięci rzeczy (np. zabytki) oraz pamięci komunikatywnej (np. narracje o wydarzeniach historycznych)¹⁷. Zdaniem Assmanna, „o tym, co pamięć indywidualna przyswaja i przechowuje, decydują nie tylko indywidualne zdolności i wola, ale również uwarunkowania

16 B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006, s. 19.

17 J. Assmann, *Pamięć zbiorowa i tożsamość kulturowa*, „Borussia. Kultura. Historia. Literatura”, 29 (2003) s. 11.

zewewnętrzne – społeczne i kulturowe”¹⁸. Ponadto filarem przyjętego konstruktu poznawczego/pojęciowego uczyniono klasyfikację autorstwa Aleidy Assmann, która dotyczy wyróżnienia pamięci funkcjonalnej/procesualnej (*Funktionsgedächtnis*) i magazynującej/archiwizującej (*Speichergedächtnis*), pozostających ze sobą w złożonej, nierozzerwalnej relacji¹⁹.

Równocześnie założono, że immanentnym elementem pamiętania jest zapominanie²⁰, czyli niepamięć. Uznano, że podobnie jak w przypadku jednostkowego i ponadjednostkowego wymiaru pamięci, istnieją analogie między niepamięcią zbiorową i indywidualną, natomiast przygotowanie do niepamiętania, uwrażliwienie na uwarunkowania/mechanizmy tego procesu, jest z edukacyjnego punktu widzenia kluczowe, gdyż pozwala na pełniejsze rozumienie kierujących światem prawidłowości, a w konsekwencji podejmowanie bardziej przemyślanych decyzji i świadome określanie trajektorii własnego rozwoju osobistego i społecznego²¹.

Trzon matrycy rozpatrywania warunków do uczenia (się) niepamięci, jakie generuje obcowanie z siecią materialnych składowych kulturowej pamięci VU, stanowiły dwie teorie. Pierwsza, autorstwa Paula Ricoëura, posługującego się pojęciami zapominania aktywnego i biernego, czyli przenoszącego na poziom podmiotu zbiorowego, zaczerpnięte z teorii Sigmunda Freuda, kategorie psychoanalityczne dotyczące jednostki²². W koncepcji tej aktowi zbiorowego zapomnienia przypisywana jest możliwość bycia najwyższą formą wybaczenia, np. krzywd/zbrodni doznanych ze strony innego narodu (amnestia) przy równoległym twierdzeniu, że nigdy nie może on prowadzić do wyparcia win, braku skruchy, blokującej możliwość przebaczenia i dokonania rozliczenia wzajemnej przeszłości (amnezja)²³.

Drugie podejście do niepamięci wiąże się z typologizacją funkcji, jakie pełni proces ponadjednostkowego zapominania, a zaproponowane zostało przez

18 Tenże, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008, s. 35.

19 A. Assmann, *Funktionsgedächtnis und Speichergedächtnis – Zwei Modi der Erinnerung*, w: *Generation und Gedächtnis. Erinnerungen und kollektive Identitäten*, red. M. Dabag, K. Platt, Opladen 1995, s. 169–185.

20 M. Augé, *Formy zapomnienia*, tłum. A. Turczyn, Kraków 1998.

21 K. Majchrzak-Ptak, *Przywracając pamięć miejscom*, s. 38–44.

22 P. Ricoeur, *Nadużycia pamięci naturalnej: pamięć powstrzymana, pamięć manipulowana, pamięć narzucona*, tłum. W. Bońkowski, „Konteksty. Polska sztuka ludowa”, 57 (2003) nr 1–2, s. 41–54.

23 Tenże, *Pamięć, historia, zapomnienie*, tłum. J. Margański, Kraków 2012, s. 547–600.

Paula Connertona. Badacz ten podzielił „zapominanie grupowe” na siedem rodzajów: 1) „represyjne wycieranie z pamięci”; 2) „zapominanie zalecane”; 3) „zapominanie w służbie tworzenia nowej tożsamości”; 4) „amnezja strukturalna”; 5) „anulowanie informacji w sytuacji jej nadmiaru”; 6) „zapominanie jako planowe zanikanie”; 7) „upokorzone milczenie”²⁴. Wyróżnione przez Connertona typy zapominania ponadjednostkowego nie tworzą jednoznacznie rozłącznych kategorii, zazębiają się, lecz pozwalają spojrzeć na niepamięć z perspektywy autodefinicyjnej.

W warstwie metodologicznej przeprowadzone badania zostały osadzone w ramach schematu etnograficznego, wspartego zgromadzeniem danych za pomocą: obserwacji etnograficznej; rozmów ze studentami i pracownikami VU; obserwacji zdarzeń krytycznych; przeszukiwania źródeł wtórnych; dokumentacji fotograficznej. W przypadku analiz dotyczących miejsc pamięci szczególnie cennym źródłem informacji okazały się wykonane w czasie pobytu studyjnego zdjęcia, które mogą stanowić nie tylko wizualny zapis przeszłości, ale też źródło wiedzy poznawczej i refleksji, gdyż zgodnie ze słowami Idy Wentzel-Winther:

trzymanie w ręku aparatu ma jakiś wpływ na człowieka; sprawia, że zaczyna postrzegać świat jako spektrum fragmentów, które ma z niego wybrać. Może uwypuklić niektóre fragmenty, zaaranżować przedstawione przedmioty i wpleść w tę rzeczywistość nieco osobistego świata. Jednocześnie umożliwia innym ogląd pewnego fragmentu wyabstrahowanej codzienności²⁵.

Natomiast semantyczna i semiotyczna analiza zgromadzonych danych, odnosząca się do warstwy materialnej i znaczeniowej, została podporządkowana odpowiedzi na pytania: Jaka jest specyfika semioforów zlokalizowanych w przestrzeni VU? Jakie są formy/przejawy pamiętania i upamiętniania występujące w przestrzeniach VU? Jakie znaczenia mają semiofory w architektonicznej, społecznej, kulturowej i dydaktycznej przestrzeni VU?

24 P. Connerton, *Seven Types of Forgetting*, „Memory Studies”, 1 (2008) s. 59–71, DOI: 10.1177/175069800708388.

25 I. Wentzel-Winther, *Dom jako własna przestrzeń dziecka*, w: *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006, s. 140.

Wyniki badań własnych

Józef Górniewicz w pracy poświęconej rozważaniom na temat „pamięci uniwersytetu” zwrócił uwagę na to, że:

W analizie problematyki pamięci uniwersytetu ważnym zagadnieniem wydaje się nawiązanie do miejsca lokalizacji uczelni, w sensie geograficznym, a właściwie geografii politycznej. Bywa tak, że pozostają tylko budynki i ich wyposażenie materialne, niekiedy niewielkie zasoby biblioteczne, wyposażenie pracowni specjalistycznych, urządzenia techniczne a wszystko inne, co stanowi istotę uniwersytetu, zmienia się. Konflikty zbrojne są najczęstszą przyczyną takiego stanu rzeczy. Historia wielu uniwersytetów europejskich pełna jest takich zawirowań²⁶.

Słuszności tych słów dowodzi także sięgająca XVI w. przeszłość najstarszego uniwersytetu na Litwie. Dlatego też w przypadku analiz odnoszących się do ram pamięci kulturowej VU ważną kwestią stało się opisanie jego historii uwarunkowanej umiejscowieniem, a także prezentacja jego dziejów obfitujących w zmiany organizacyjne i kadrowe. Wszystko to było bezpośrednim rezultatem przemian związanych z czynnikami zewnętrznymi, funkcjonowaniem w spektrum kilku struktur administracyjnych i ustrojów politycznych. Przypominają o tym znajdujące się w przestrzeni uczelni semiofory, będące zapisem symbolicznej pamięci miejsca – z jednej strony niepowtarzalnej, z drugiej – uniwersalnej, akademickiej, ale i ponadjednostkowej pamięci narodu litewskiego.

Założona w 1579 r. przez jezuitów oraz króla Stefana Batorego Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu działała początkowo w ramach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Przy czym, jak podkreślają litewscy badacze, podpisany przez polskiego władcę przywilej dotyczący powołania uczelni nabrał mocy prawnej dopiero, gdy został zatwierdzony za pomocą pieczęci państwa litewskiego, co ich zdaniem świadczyć może o tym, że wileńska Alma Mater od zawsze była instytucją litewską²⁷. Ale dopiero zaakceptowanie królewskiego

26 J. Górniewicz, *Memoria Universitatis*, s. 100–101.

27 A. Bumblauskas i in., *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, Wilno 2016, s. 983.

przywileju przez papieża Grzegorz XIII w dniu 30 października 1579 r., a tym samym wydanie rozporządzenia o nadaniu kolegium jezuickiemu w Wilnie statusu uniwersytetu, potwierdziło przynależność tej szkoły wyższej do międzynarodowego grona uczelni chrześcijańskich, rozszerzając tym samym ważność nadawanych przez nią stopni naukowych na wszystkie kraje katolickie²⁸.

Po kasacie zakonu jezuitów (1773) wileńska uczelnia uległa laicyzacji. Przeszła na własność państwa oraz została podporządkowana Komisji Edukacji Narodowej (KEN) i po zreformowaniu funkcjonowała od 1783 r. pod nazwą Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po zaborach i przyłączeniu Litwy do Imperium Rosyjskiego wileński uniwersytet, który od 1796 r. działał pod nazwą Szkoły Głównej Wileńskiej, utracił na krótko swoją autonomię. Sytuacja uległa poprawie w 1803 r., kiedy w wyniku reform cara Aleksandra I uczelnię inkorporowano do rosyjskiego systemu oświaty i zaczęła funkcjonować pod nazwą Carskiego Uniwersytetu Wileńskiego. Przywrócono jej wówczas znaczną niezależność oraz przyznano zwierzchnictwo nad całym szkolnictwem w regionie (Wileńskim Okręgu Naukowym obejmującym 8 guberni). W ciągu kolejnych 29 lat uniwersytet bardzo się rozwinął i zyskał statut najlepszej szkoły wyższej w ówczesnej Rosji. Jednak w 1832 r., po stłumieniu powstania listopadowego, car Mikołaj I nakazał całkowitą likwidację wileńskiej uczelni, co miało być karą za udział w tym zrywie wielu z nią związanych uczonych i studentów. Gdy uniwersytet zakończył swoją działalność w Wilnie, zostały jedynie studia wyższe z dziedziny medycyny i teologii, prowadzone w ramach Wileńskiej Akademii Medyczno-Chirurgicznej oraz Wileńskiej Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej, które jednak z przyczyn politycznych zostały w 1842 r. zamknięte²⁹.

Mimo kilkunastu prób odrodzenia wileńskiego uniwersytetu, klimat do reaktywacji uczelni zaistniał dopiero w wyniku politycznych i terytorialnych przetarasowań towarzyszących I wojnie światowej. W tym zakresie aktywne działania podejmowała zarówno litewska, jak i polska inteligencja. Ostatecznie to rządowi polskiemu, po przyłączeniu Wilna do Rzeczypospolitej, udało się urzeczywistnić plan odrodzenia uniwersytetu, który od 28 sierpnia 1919 r.

28 Tamże, s. 4.

29 K. Majchrzak, *Tablica upamiętniająca Rektorów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, w: *Interaktywny przewodnik po miejscach pamięci Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, red. K. Majchrzak, Toruń 2016, s. 151–152.

nosił nazwę Uniwersytetu Stefana Batorego (USB). Dla Litwinów oznaczało to podjęcie starań o stworzenie litewskiej akademii w Kownie, dokąd została przeniesiona stolica państwa³⁰. Natomiast dla strony polskiej otworzyła się w ten sposób możliwość krzewienia polskiej kultury w regionie dzięki pośredniemu i bezpośredniemu oddziaływaniu szkolnictwa wyższego. Analiza literatury przedmiotu pozwala dostrzec, że ten trwający do 1939 r. okres funkcjonowania uniwersytetu w Wilnie nie jest oceniany w polskiej i litewskiej historiografii jednoznacznie³¹.

Sytuacja uniwersytetu uległa zmianie na początku II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. Wilno zostało zajęte przez Armię Czerwoną, a w październiku tegoż roku miasto wraz z uczelnią przejęły władze Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Wówczas to na wileńskim uniwersytecie po raz pierwszy oficjalnym językiem wykładowym został język litewski. Z braku jednak własnych kadr pozostawiono na stanowiskach wielu polskich profesorów, którzy swoje zajęcia nadal prowadzili w języku polskim. 15 grudnia 1939 r. USB został przez ówczesne władze litewskie oficjalnie zamknięty, a na jego miejsce powołano Vilniaus Universitetas z – przeniesionym z Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie – wydziałem prawa i nauk humanistycznych, a następnie matematyki i nauk przyrodniczych³².

Autonomiczne działanie VU trwało zaledwie pół roku. Już w czasie przygotowywania się do aneksji Litwy – okupowanej przez Armię Czerwoną od czerwca 1940 r. – władze radzieckie rozpoczęły wieloaspektową i systemową sowietyzację

30 W Kownie za początku 1920 r. uruchomione zostały Wyższe Kursy, które miały przygotować młodzież do studiów uniwersyteckich. Natomiast 16 lutego 1922 r. jedno-głośną decyzją litewskiego Sejmu Założycielskiego, otwarto w mieście Uniwersytet Litewski, który działał na podstawie statutu przygotowanego 5 grudnia 1918 r., z myślą o uczelni w Wilnie, co świadczyć miało zarówno o ciągłości trwania tej instytucji, jak i potwierdzić jej związek z autonomiczną państwowością litewską. W tym samym roku został zatwierdzony nowy statut kownowskiej uczelni, a kolejny – nadający jej nazwę Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego – osiem lat później (1930); *History of VMU*, <https://www.vdu.lt/en/about-vmu/history-of-vmu/>, dostęp: 11.04.2022.

31 A. Bumblauskas i in., *Alma Mater Vilnensis*, s. 385–505; A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w fotografiach. 1919–1939*, Toruń 2009; P. Tomaszewski, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939. Studium z dziejów organizacji i postaw ideowych studentów*, Toruń 2018.

32 A. Bumblauskas i in., *Alma Mater Vilnensis*, s. 993–994.

uczelni. Kolejne zmiany w sposobie funkcjonowania wileńskiej wszechnicy nastąpiły, gdy dwa dni po rozpoczęciu wojny niemiecko-sowieckiej (22 czerwca 1941 r.) Wilno zostało zajęte przez Wehrmacht i rozpoczęła się nazistowska okupacja miasta. Represje ze strony nowego okupanta dotknęły związane z uniwersytetem osoby narodowości polskiej, rosyjskiej, a przede wszystkim żydowskiej. Przymusowe nauczanie języka rosyjskiego zostało wtedy zastąpione obowiązkowym nauczaniem języka niemieckiego. Następnie w marcu 1943 r. nazistowska administracja, po oskarżeniu litewskich intelektualistów o nawoływanie do bojkotowania ogłoszonej przez Niemców mobilizacji do litewskiego oddziału SS, zabroniła prowadzenia działalności dydaktycznej na wileńskim uniwersytecie. Ale gdy w lipcu 1944 r. czerwonarmiści ponownie zajęli miasto, to w warunkach nowej okupacji wznowiono działalność uczelni, która stała się prowincjonalnym uniwersytetem ZSRR z językiem wykładowym rosyjskim i nielicznymi wykładami po litewsku (głównie na Wydziale Filologii Litewskiej). W 1945 r. Wilno oficjalnie znalazło się poza granicami Rzeczypospolitej, wówczas polskim profesorom, przedstawicielom administracji i studentom związanym z USB nie pozwolono kontynuować pracy oraz edukacji na swojej macierzystej uczelni. Podobnie jak inni mieszkańcy Wilna polskiego pochodzenia zostali oni zmuszeni do przeniesienia się na tereny znajdujące się w granicach Polski pojałtańskiej. Większość z nich trafiła do Torunia, gdzie organizowano wtedy Uniwersytet Mikołaja Kopernika³³.

Czasy kolejnej sowieckiej okupacji stały się niezwykle trudne dla wileńskiej uczelni. Był to okres ideowej indoktrynacji oraz izolacji, narodowego wykorzeniania, cenzury, politycznych represji i zewnętrznej kontroli dotyczącej wszystkich obszarów życia akademickiego. Już na początku 1945 r. uczelnię objęła pierwsza fala aresztowań z powodów politycznych. Ideologiczne zawłaszczanie uniwersytetu uwidoczniło się nawet w jego nazewnictwie, które podczas omawianego tu etapu – zgodnie z rozporządzeniami władz – kilkakrotnie zmieniano. Na przykład od 1979 r. uczelnia nosiła najdłuższą nazwę w swoich dziejach – Wileński Państwowy Uniwersytet Orderu Czerwonego Sztandaru Pracy i Przyjaźni Narodów im. Vincasa Kapsukas. Sytuacja wokół uniwersytetu ule-

33 K. Majchrzak, *Tablica upamiętniająca Rektorów Uniwersytetu Stefana Batorego*, s. 153–154.

gła poprawie po śmierci Józefa Stalina i objęciu w 1958 r. stanowiska rektora przez prof. Jonasa Kubiliusa, który tę funkcję pełnił przez 32 lata. To on swoimi działaniami spowodował, że wileńska uczelnia była jedyną szkołą wyższą w ZSRR, gdzie wszystkie przedmioty wykładano w języku litewskim, choć wciąż były naciski na to, by zwiększyć liczbę grup równoległych z językiem rosyjskim jako wykładowym. Punktem zwrotnym w historii uniwersytetu stała się dopiero „pieriestrojka”, zapoczątkowana przez Michaiła Gorbaczowa. Ożywiła bowiem nadzieje na realne zmiany i choć moskiewscy urzędnicy starali się powstrzymać dążenia Litwinów do zliberalizowania wszystkich sfer życia i odzyskania autonomii, to tendencje separatystyczne okazały się zdecydowanie silne i powszechne. Pracownicy i studenci uniwersytetu w Wilnie nie tylko zintensyfikowali swoje zaangażowanie w życie społeczno-polityczne, ale też nadawali mu rytm. Jako pierwsi w ZSRR zrezygnowali z wykładania przedmiotów ideologicznych. 1 września 1989 r. został reaktywowany Wydział Filozofii – najstarszy na wileńskim uniwersytecie. Całkowitą niezależność wileńska uczelnia uzyskała dopiero w 1990 r., po odzyskaniu przez Litwę niepodległości. Wówczas to powrócono do obowiązującej w latach 1939–1941 nazwy *Vilniaus Universitetas*³⁴.

Współcześnie VU – w ramach którego funkcjonuje piętnaście jednostek organizacyjnych, w tym jedenaście wydziałów – jest prężnie działającym ośrodkiem dydaktyczno-badawczym. Osoby z całego świata mają możliwość studiowania i pracowania w jego ośmiu kampusach, z których jeden znajduje się w Kownie i jeden w Szawlach. Kampusy wileńskie stanowią integralny element tkanki miejskiej i zlokalizowane są m.in. w obrębie historycznego centrum miasta – w jego najstarszej części. Obejmują zabytkowe i nowe budynki tworzące mniej lub bardziej zwartą zabudowę w zależności od usytuowania w urbanistycznej strukturze. W ich powszechnie dostępnej przestrzeni (np. w obrębie korytarzy, klatek schodowych, wejść do budynków, okalających uniwersyteckie gmachy przestrzeniach zielonych) jest zlokalizowanych wiele semioforów, których katalogowanie rozpoczęłam bezpośrednio po przyjeździe do Wilna. Zależało mi, by w ten sposób ograniczyć spektrum przedzałożeń, i uniwersyteckich przestrzeni (pamięci) doświadczać w sposób najbardziej zbliżony do osób, które

34 A. Streikus, *Vilniaus Universitetas kaip sovietinė aukštoji mokykla (1944–1990)*, w: A. Bumblauskas i in., *Alma Mater Vilnensis. Trumpa universiteto istorija*, Wilno 2019, s. 95–113.

wiążą się z nimi przy okazji realizacji określonych celów edukacyjnych i/lub zawodowych, stopniowo ucząc się ich i umiejscawiając. Dlatego też, chodząc po UV, systematycznie odkrywałam, fotografowałam i opisywałam poszczególne nośniki pamięci, które pasowały do przyjętej definicji, a następnie dokonywałam ich kategoryzacji. Działania te doprowadziły mnie do zidentyfikowania 115 obiektów mieszczących się w spektrum wyznaczonych kryteriów, przy czym 19 spośród nich ma charakter zbiorczy, jest zespołem kilku lub kilkunastu celowo ustanowionych nośników pamięci, mających częstokroć tę samą formę, i rozmieszczonych na niewielkiej przestrzeni, ale przede wszystkim spójnych treściowo. Przykładem tego typu miejsc pamięci są sala pamięci Wydziału Prawa, galeria portretów dziekanów Wydziału Komunikacji czy zabytkowy gmach Kościoła Św. Jana, gdzie zostały zebrane aż 32 semiofory poświęcone osobom związanym z dziejami uczelni (w większości upamiętnianym także za pomocą innych form w uniwersyteckich przestrzeniach).

Odnalezione przeze mnie semiofory VU dedykowane są zarówno poszczególnym osobom, jak i podmiotom zbiorowym, czyli grupom przedstawicieli i przedstawielek społeczności akademickiej reprezentujących określoną jednostką uniwersytecką, np. wydział. Tym co łączy wszystkie zidentyfikowane przeze mnie rodzaje semioforów wileńskiej uczelni jest upamiętnianie przeszłości określonej szkoły wyższej, ale też zaświadczenie o ciągłości niepowtarzalnej pamięci zbiorowej Litwinów, będącej składową pamięci kulturowej ludzkości. Są to zatem semiofory przypominające o dziedzictwie instytucjonalnym i personalnym VU oraz Litwy, a przy umiejętnym/świadomym wykorzystaniu mające potencjał, aby: (1) być punktami krystalizacji grupowych (auto)definicji; (2) umożliwić zetknięcie indywidualnych interpretacji ze znaczeniami wypracowanymi przez zbiorowość; (3) pełnić funkcję depozytariuszy ponadczasowych wartości; (4) uświadamiać odbiorcy kontekstualność świata poprzez uwrażliwienie go na fakt, że uczelnia nie działa w próżni społecznej, a wpływ na jej funkcjonowanie ma szereg uwarunkowań społeczno-politycznych, kulturowych czy gospodarczych³⁵.

Jednocześnie z przeprowadzonych przeze mnie poszukiwań wynika, że o specyfice semioforów znajdujących się na terenie VU decyduje kilka zasad-

35 K. Majchrzak-Ptak, *Przywracając pamięć miejscom*, s. 164–165.

niczych cech. Odnosząc się do ich obecności w przestrzeni architektonicznej, można zauważyć, że charakteryzują się one zróżnicowaniem w zakresie formy, przy czym heterogeniczność ta jest zasadniczo zamknięta w bardzo klasycznych ramach, choć występują też elementy, które świadczą o wykraczaniu w tym zakresie poza kanony powszechnie obowiązujące na uniwersytetach. Podobnie jak w przypadku np. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu³⁶ czy Uniwersytetu w Sztokholmie³⁷ materialne miejsca pamięci związane z przeszłością wileńskiej uczelni występują niemal wyłącznie pod postacią pomników, popiersi, gablot, tablic pamiątkowych, portretów, ekspozycji oraz budynków czy sal dydaktycznych nazwanych imieniem określonych postaci. O innowacyjności w sposobie zagospodarowywania materialnej przestrzeni pamięci VU świadczy opatrzenie tablic z nazwami poszczególnych uniwersyteckich dzieł dzieł (fot. 1) kodami QR, których zeskanowanie umożliwia osobom zainteresowanym dostęp do informacji o tych miejscach oraz upamiętnianych przez nie figur wspomnień. Tego typu rozwiązanie koresponduje z preferencjami młodych odbiorców, już oswojonych z technologią, i przez jej pryzmat odczytujących rzeczywistość. Jego stosowanie może w rezultacie przyczynić się do zwiększenia edukacyjnego oddziaływania poszczególnych semioforów oraz usprawnia proces realizacji celów, które powodują, że są one ustanawiane. Zrazem jest to tylko przystępna forma transmisji niestanowiąca gwarancji jakości treści, ich obiektywnego i rzetelnego doboru, podporządkowanego zasadzie znaczeniowej de/rekonstrukcji.

Skorzystanie ze wskazanej, progresyjnej technologicznie metody przekazu jest wyłącznie przejawem postępowego odstępiania od obowiązującej reguły. Przy większości semioforów w postaci pomieszczeń czyjegoś imienia albo tych mających charakter wizerunkowy (tj. popiersi czy portretów – obrazów i fotografii), a zatem dwóch form materialnego upamiętniania, które najczęściej występują na wileńskiej uczelni, umieszczone są wyłącznie imiona i nazwiska, czasami daty życia oraz zdawkowe/lakoniczne informacje na temat funkcji sprawowanych przez jednostki, których pamięci są one dedykowane.

36 *Interaktywny przewodnik po miejscach pamięci Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, red. K. Majchrzak, Toruń 2016.

37 K. Majchrzak-Ptak, *Semaphores in University Space(s)*, s. 224–233.

Nadal jednak, aby dowiedzieć się więcej o patronce czy patronie jakiegoś pomieszczenia (zapoznać się z ich wizerunkami) trzeba wejść do wnętrza tego pomieszczenia, co nie jest zawsze możliwe. Sporadycznie zdarza się także, że semiofory w postaci portretów pozbawione są jakiejkolwiek informacji dotyczącej upamiętnianej przez nie osoby, choćby jej imienia/nazwiska. Jako osobie na co dzień niezwiązanej z VU, utrudniało mi to ustalenie personaliów danej postaci, czyli danych, bez których nie mogłam rozpocząć dalszych poszukiwań na jej temat.

Niedobór informacji o podmiotach upamiętnianych przez poszczególne semiofory był dla mnie jednocześnie impulsem/pretekstem do zainicjowania dialogu z napotkanymi w czasie ich oglądania/analizowania/katalogowania członkami społeczności akademickiej, których ze względu na warunki pandemiczne na terenie uniwersytetu było niewielu. Żadna z kilkunastu osób (8 kobiet i 6 mężczyzn) zagadniętych przeze mnie w tych okolicznościach nie była w stanie natychmiastowo powiedzieć, jak nazywają się postaci, o wizerunki których pytałam. Spośród zapytanych 4 (3 kobiety i 1 mężczyzna) starały się pomóc, poszukując informacji w Internecie za pośrednictwem telefonu, i/lub kontaktując się z innymi osobami, w tym pracownikami uczelni; w trzech przypadkach działanie to zakończyło się sukcesem. Wszystkie indagowane osoby równocześnie zadeklarowały, że przypadkowe ze mną spotkanie stało się dla nich bodźcem do poszerzenia swojej wiedzy na temat znajdujących się na terenie uniwersytetu w Wilnie semioforów, które dotychczas mijali bezrefleksyjnie, poprzestając na przeświadczeniu – jak same zaznaczały – że dedykowane są „komuś ważnemu”. Z perspektywy prowadzonych poszukiwań stwierdzenie to jest istotne, dowodzi bowiem edukacyjnego oddziaływania semioforów VU, zachodzenia procesu przyswajania określonych schematów odczytywania rzeczywistości w efekcie obcowania z nimi.

Występowanie braku lub niedostatku wiedzy dotyczącej tradycyjnych miejsc pamięci VU wśród członkiń i członków społeczności akademickiej potwierdza również analiza danych zgromadzonych w czasie prowadzenia bardziej zorganizowanych rozmów/wywiadów z jej przedstawicielami i przedstawicielkami. Przyczyny tego stanu są złożone i powiązać je można z czynnikami o różnej proveniencji (społecznej, kulturowej, polityczno-ekonomicznej) tworzących złożony kontekst, w którym funkcjonuje współczesne szkolnictwo wyższe. Za jedną z nich można uznać brak planowanych działań dydaktycznych

konstruowanych wokół edukacyjnego potencjału tego typu miejsc. Przeszukiwanie dokumentów, w tym programów nauczania i sylabusów poszczególnych kierunków studiów, pozwala wnioskować, że semiofory związane z wileńską uczelnią nie są przedmiotem żadnej ścieżki edukacyjnej, fakultatywnego ani obligatoryjnego bloku zajęć, a tym samym ich tematyka jest nieobecna w planowy/zorganizowany sposób w dydaktycznej przestrzeni uniwersytetu.

Kolejną istotną cechą semioforów związanych z VU, określającą ich rolę w kulturowej i społecznej przestrzeni uczelni, jest niemal zupełna homogeniczność w zakresie podmiotów, którym są dedykowane. W zdecydowanej większości upamiętniają one mężczyzn zajmujących wysoką pozycję w akademickiej hierarchii i/lub szlachetnie urodzonych. Wśród tej grupy występują również osoby, którym poświęcone jest więcej niż jedno miejsce pamięci w przestrzeni uczelni. Prym wiodą: Adam Mickiewicz (1798–1855) – 6 semioforów (co istotne, jedno z nich opatrzone napisami jedynie w języku polskim, kolejne dwa – w języku polskim i litewskim, a pozostałe wyłącznie w języku litewskim); Stefan Batory (1533–1586) – 6 semioforów; Jędrzej Śniadecki (1768–1838) – 6 semioforów; Joseph Frank (1771–1842)³⁸ – 5 semioforów; Simonas Daukantas (1793–1864)³⁹ – 5 semioforów. Wszystkie wymienione osoby upamiętniane są zarówno przez semiofory funkcjonujące samodzielnie, jaki i stanowiące składową większych zespołów celowo ustanowionych miejsc pamięci. Zauważyć wypada, że poza Stefanem Batorem, postaci te związane są z historią wileńskiej uczelni przypadającą na schyłek Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz z funkcjonowaniem Carskiego Uniwersytetu Wileńskiego, czyli okresem, który opisywany jest jako czas jej największej świetności. Upamiętniane postaci są w większości istotnymi elementami nie tylko litewskiej, ale i polskiej pamięci kulturowej, wokół których formułowane są zbiorowe autodefinicje tych narodów. Dowodzi

38 Joseph Frank – lekarz, profesor uniwersytetu w Wilnie, organizator kliniki przy tej uczelni oraz członek założyciel Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego.

39 Simonas Daukantas – litewski pisarz, etnograf i historyk, kolega uniwersytecki A. Mickiewicza, który mimo płynnej znajomości języka polskiego swoje prace pisał po litewsku. Był jednym z pionierów budzenia świadomości narodowej Litwinów, zwolennikiem odrodzenia piśmiennictwa w języku narodowym, twórcą pierwszej książki na temat historii Litwy, również w języku litewskim. Zob. S. Sužiedėlis, *Historical Dictionary of Lithuania*, Meryland 2011, s. 91.

to, jak bardzo złożona i współzależna jest ogniskująca się w Wilnie przeszłość obu państwowości.

W przestrzeniach VU można znaleźć zaledwie kilka miejsc pamięci (7) będących wyjątkiem od przedstawionej normy związanej z homogenicznością upamiętnianych podmiotów. Dwa z nich, a zarazem jedyne o charakterze autonomicznym, które poświęcone są określonym kobietom, to:

- tablica umieszczona na fasadzie budynku Wydziału Filologicznego, przy wejściu do niego od strony Dziedzińca S. Daukantasa. Na tablicy tej zamieszczona została inskrypcja: Vilniaus Universiteto Bibliotekoje/ 1940–1944 m./ dirbo/ Ona Šimaitė / (1894–1970)/ Vilniaus geto/ Zydu celbetoja/Palaulio tautu teisuole [Bibliotekarka Uniwersytetu Wileńskiego/ w latach 1940–1944/ Ona Simatte (1894–1970/ ratowała Żydów z getta wileńskiego/ Sprawiedliwy wśród Narodów Świata) (fot. 2). Miejsce to wykracza tym samym poza ramy obowiązującego schematu, nie tylko pod względem płci upamiętnianej osoby, ale także jej pozycji w akademickiej strukturze. Choć dedykowane jest kobiecie, pisarce i bibliotekarce, to jednak nie za jej zasługi dla Uniwersytetu, ale heroiczną działalność humanitarną, za którą została uznana Sprawiedliwą wśród Narodów Świata.

Fot. 1. Tablica na Dziedzińcu Starej Drukarni

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

Fot. 2. Tablica upamiętniająca O. Šimaitė

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

Fot. 3. Tabliczki przy audytorium im. Anne Lindh i zdjęcia znajdujące się wewnątrz tego pomieszczenia

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

• audytorium imienia Anne Lindh (1957–2003)⁴⁰, znajdujące się w gmachu Instytutu Stosunków Międzynarodowych i Nauk Politycznych (fot. 3). Miejsce to wpisuje się w konwencje upamiętniania osób i wydarzeń związanych jedynie pośrednio i/lub epizodycznie z historią uczelni, podobnie jak znajdujące się w tym samym budynku sale wykładowe, dedykowano prof. Zbigniewowi Brzezińskiemu (uhonorowanemu w 1998 r. tytułem Doktora Honoris Causa UV⁴¹) oraz Konstytucji 3 Maja (nazwa pomieszczenia jest tu zapisana nie

40 Anne Lindh – szwedzka polityczka, która w latach 1998–2003 piastowała tekę Ministra Spraw Zagranicznych w rządzie Gorana Perssona. Z zaangażowaniem sprzeciwiała się łamaniu praw człowieka i konfliktom zbrojnym. Opowiadała się za bliską współpracą Szwecji z Unią Europejską oraz silnie angażowała się w sprawy regionu, w tym współpracę z państwami bałtyckimi. Została zamordowana przez nożownika w jednym ze sztokholmskich centrów handlowych (2003); *Vilnius University Names Auditorium after Anna Lindh*, „NewEurope”, 27 marca 2004, <https://www.neweurope.eu/article/vilnius-university-names-auditorium-after-anna-lindh/>, dostęp: 11.04.2022.

41 A. Bumblauskas i in., *Universitas Vilnensis 1579–2004*, Wilno 2004, s. 77.

po litewsku i angielsku jak w przypadku audytorium im. A. Lindh, ale w językach polskim i litewskim). Wpisują się one w konwencje upamiętniania osób i wydarzeń związanych jedynie pośrednio i/lub epizodycznie z historią uczelni. Swoim umiejscowieniem w materialnej przestrzeni uniwersytetu i równoległym obcojęzycznym tłumaczeniem nazw, sygnalizują jednak jego otwartość, gotowość do międzynarodowej współpracy, a równocześnie dbałość o kultywowanie dziedzictwa o uniwersalnym znaczeniu i zarazem utożsamianie się z nim.

Kolejne semiofory, zrywające z przedstawionym powyżej zmaskulinizowanym schematem, mają charakter zespołowy. Jest to pięć wewnętrznych (zlokalizowanych w uniwersyteckich obiektach) miejsc pamięci, złożonych z kilku lub kilkunastu elementów, dedykowanych określonym jednostkom strukturalnym, jak np. wydział, oraz podmiotom zbiorowym, czyli określonym osobom – w części (lub większości) anonimowym, które na przestrzeni lat swoim działaniem/obecnością rzutowały na specyfikę funkcjonowania danych jednostek. Są to:

- galeria ośmiu zdjęć pracowniczek i pracowników naukowych związanych z Wydziałem Ekonomii oraz Zarządzania w Biznesie (fot. 4). Dodatkowo miejsce to zatytułowane „Ir mes buvome jauni” [I my byliśmy młodzi] jest oryginalne pod względem formy, gdyż ukazuje tytułarnych nauczycieli akademickich, profesorki i profesorów, na archiwalnych zdjęciach z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. w sytuacjach nieformalnych. Uczłowiecza ich tym samym, odbrażawia, przybliża, wysyłając przy tym komunikat, że każdy ma szansę zostać uczonym. Co istotne, prócz zrobionego w przerwie obrad jednego zdjęcia grupowego, wszystkie pozostałe zostały opatrzone imionami i nazwiskami osób uwiecznionych na nich.

Fot. 4. Galeria upamiętniająca pracowników Wydziału Ekonomii oraz Zarządzania w Biznesie

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

- znajdująca się w Centrum Zdrowia i Sportu gablota ze zdjęciami olimpijek i olimpijczyków, którzy studiowali na VU w okresie jego funkcjonowania. Poza wizerunkami poszczególnych osób zamieszczono ich imiona i nazwiska oraz informacje o uprawianej dyscyplinie sportu oraz pozycji, na której uplasowali się w czasie Igrzysk.

- sala pamięci Wydziału Medycyny (fot. 5). Wśród 27 tworzących ją nośników pamięci trzy są poświęcone kobietom, ale anonimowym, gdyż są to fotografie prezentujące wyłącznie ich wizerunek bez jakiegokolwiek informacji odnoszącej się do pełnionej funkcji czy podstawowych personaliów. Dwa zdjęcia mają charakter portretowy, trzecie, pochodzące z 1929 r. ukazuje grupę ówczesnych studentek i studentów z wykładowcami na zajęciach z anatomii.

Fot. 5. Fotografie wchodzące w skład sali pamięci Wydziału Medycyny

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

- sala pamięci w budynku Wydziału Prawa. Zgromadzono tu 64 nośniki pamięci (galerie zdjęć, dokumenty, puchary, obrazy, pieczętki, pamiątkowe medale itp.) ulokowanych w dwóch pomieszczeniach, w kilkunastu gablotach; zaledwie 9 z nich poświęcono kobietom, 3 pochodzą z różnych okresów funkcjonowania uczelni – to legitymacje studenckie opatrzone fotografią oraz imieniem i nazwiskiem właścicielki; pozostałe są zdjęciami grupowymi absolwentek i absolwentów określonych roczników (od 2005 r. stanowią one zbiór fotografii portretowych podpisanych imieniem i nazwiskiem poszczególnych osób) lub pochodzą z wyjazdów naukowych, na których anonimowi mężczyźni stoją obok anonimowych kobiet;

- znajdująca się gmachu Wydziału Historii miejsce pamięci (przestrzeń jednego z korytarzy na II piętrze) dedykowane zostało korporacji studenckiej związanej z tym wydziałem. W obrębie tego miejsca prezentowane są artefakty dokumentujące wydarzenia ważne z perspektywy tej organizacji, w tym zdjęcia

ukazujące impersonalne jednostki (kobiety i mężczyźni), których znaczenie jest drugorzędne, gdyż ich istotą jest ukazanie specyfiki zbiorowości, wyartykułowanie jej długiego trwania.

Ważne jest to, że obcując ze wskazanymi semioforami, można zauważyć nie tylko zróżnicowanie płciowe, ale i otwarcie się na inną niż tytułarną/profesorską zbiorowość akademicką. Są to zatem miejsca pamięci przełamujące pamięciowy monopol w obszarze akademickiej hierarchii.

Z perspektywy społecznej i kulturowej znaczące jest to, że w materialnej przestrzeni VU znajdują się semiofory wskazujące na polifonię czynników rzutujących na złożony, mozaikowy kształt ram pamięci kulturowej tej instytucji. Z jednej strony na terenie wileńskich kampusów odnaleźć bowiem można semiofory po łacinie – mogące świadczyć o przywiązaniu uczelni do uniwersalnej, akademickiej kultury czerpiącej z antycznych i chrześcijańskich zasobów zbiorowej pamięci ludzkości – takie jak:

- znajdujące się w obrębie Dziedzińca Wielkiego tablice upamiętniające m.in. Piotra Skargę i Jakuba Wujka, czyli rektorów uczelni, wywodzących się ze struktur kościoła katolickiego

czy też:

- zamieszczona na gmachu dawnego Obserwatorium maksyma wileńskiego uniwersytetu: „Haec domus Uraniae est: curae procul este profanae! Temniture hic humilis tellus: HINC ITUR AT ASTRA” [To jest dom Uranii: idźcie precz nikczemne kłopoty! Tu pogardzana jest nędzna ziemia, STĄD KROCZY SIĘ KU GWIAZDOM].

Fot. 6. Sarkofag Matki Ziemi zlokalizowany w korytarzu przy Audytorium im. K. Būga

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

Z drugiej strony są na terenie akademii obecne miejsca pamięci nawiązujące do pogańskiego, rustykalnego dziedzictwa Litwy – przedchrześcijańskiej symboliki, będącej budulcem unikatowej tożsamości tego narodu. Przykładem tego typu miejsca jest sarkofag Matki Ziemi (fot. 6) ulokowany przy Adytorium im. Kazimierasa Būga⁴², w korytarzu bogato zdobionym freskami ściennym o wymowie metaforycznej.

O socjokulturowej specyfice zbioru semioforów związanych z przeszłością wileńskiego uniwersytetu świadczy wzmiankowana już rola składających się na ten zbiór nośników pamięci w obszarze uwrażliwiania na znaczenie kontekstu geopolitycznego dla historii uczelni. Nośniki te udzielają lekcji historii o tożsamościotwórczym faktorze, pozwalają pochylić się nad nastawieniem do polsko-litewskich relacji. Oprócz wspomnianych wcześniej semioforów – takich jak np. sala im. Konstytucji 3 Maja – na terenie VU znajdują się jeszcze inne, ustanawiane z rozmysłem, miejsca pamięci dedykowane figurą wspomnień, które stanowią punkt krystalizacji nie tylko litewskich, ale i polskich (auto)definicji. Część z nich, jak tablice upamiętniające KEN, Juliusza Słowackiego czy Marcina Poczebutta, opatrzone są wyłącznie inskrypcjami w języku polskim. Lecz na tych ustanowionych po 1945 r. stosowany jest powszechnie nie tylko język litewski, ale i zabieg lituanizacji polsko brzmiących nazwisk osób związanych z uczelnią przed II wojną światową. Dotyczy to np. Joachima Lelewela (Joachimo Lelevelio) czy studiującego w Wilnie noblisty Czesława Miłosza (Ceslavo Miloso). Sale ich imienia znajdują się w zabytkowym gmachu biblioteki uniwersyteckiej w centrum miasta. Zabieg ten uznać można za próbę lingwistycznego wiązania poszczególnych ważnych postaci – których identyfikacja kulturowa i polityczna była bardziej złożona niż obecnie – głównie z litewskim kręgiem kulturowym. Z perspektywy rozważań dotyczących tej językowej praktyki istotny stał się zabieg zastosowany na znajdującej się w budynku rektoratu tablicy upamiętniającej poszczególnych rektorów VU (fot. 7). Na tej tablicy lituanizacji nie poddano wyłącznie nazwisk rektorów USB. Można to zinterpretować jako symboliczne wyrażenie dezaprobaty wobec aktu przejęcia w tym czasie przez władze polskie miasta i uczelni, co

42 Kazimieras Būga (1879–1924) – profesor językoznawstwa i filolog. Autor *Słownika akademickiego języka litewskiego* [*Didysis Lietuvių Kalbos Žodynas*], wydane go w języku litewskim; A. Klimas, *Kazimieras Būga and the Academic Dictionary of Lithuanian*, „Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences”, 27 (1981) nr 4, http://www.lituanus.org/1981_4/81_4_01.htm, dostęp: 11.04.2022.

przez Litwinów uznane zostało za czyn nieuzasadniony, opresyjny. Właśnie tego typu miejsca mogą się stać punktem wyjścia do dialogu opartego na wieloaspektowym konstruowaniu ponadjednostkowych definicji. Obcowanie z nimi mnie osobiście pozwoliło na dekonstrukcję własnych struktur pamięci wytworzonych w wyniku funkcjonowania w ramach polskiej kultury pamięci. Ułatwiło krytyczne odniesienie się do podświadomego szukania na terenie VU miejsc pamięci poświęconych profesorom wywodzący się z USB, czyli zajmującym istotne pozycje w identyfikacyjnym rezerwuarze wspomnień UMK. Wartością dodaną tego typu miejsc byłoby analizowanie ich w szerokiej perspektywie, opatrzenie stosownym komentarzem, prowadzenie wokół nich działań edukacyjnych w ujęciu kontekstualnym, międzykulturowym. Rozpatrywanie to powinno być przyczynowo-skutkowe, wykraczające poza spektrum narodowe oraz otwarte na polifonie doświadczeń łączących się z namysłem na temat podmiotów, o losie których decydują kreatorzy tzw. wielkich narracji.

Fot. 7. Tablice upamiętniające Rektorów VU

(fot. K. Majchrzak-Ptak)

Z tożsamościowego punktu widzenia także jest ważna nieobecność w przestrzeniach VU semioforów odnoszących się w sposób jednoznaczny do funkcjonowania uczelni w okresie okupacji niemieckiej, a przede wszystkim sowieckiej⁴³.

43 Działania poświęcone przywracaniu pamięci o związanych z VU osobach represjonowanych przez reżim nazistowski i sowiecki są od 2016 r. prowadzone przez uczelnię w przestrzeni wirtualnej. Wówczas to, po otrzymaniu listu od izraelskiego profesora w sprawie upamiętnienia jego dziadka, który z powodu swojej narodowości został zmuszony do przerwania w czasie okupacji niemieckiej studiów w Wil-

Brakuje materialnych miejsc pamięci poświęconych choćby związanym z uczelnią ofiarom totalitarnych systemów, a tym samym intencjonalnych nośników pamięci, które pozwoliłyby na krytyczną refleksję związaną z ideologizacją nauki, mechanizmami usprawiedliwiającymi wykluczanie i dehumanizację poszczególnych członków społeczności akademickiej na podstawie subiektywnych kryteriów. Stan ten zawęża edukacyjne spektrum możliwości siatki uczelnianych semioforów w zakresie stwarzania warunków do uczenia się dojrzałego (nie)pamiętania. Ogranicza też możliwość realizacji przez uniwersytet, na drodze celowego umiejscawiania przestrzeni pamięci, kardynalnego postulatu wychowawczego pedagogiki miejsc pamięci, jaki wyraził Theodor W. Adorno w postulacie, „aby Auschwitz nigdy się już nie powtórzył”, współcześnie rozumianego jako składnik szerszego procesu rozwoju aktywnych i twórczych postaw wobec zagrożeń demokracji⁴⁴. W słowach tych zawierają się idee przygotowania do pokoju, usprawiedliwiania mechanizmu nieulegania chęci dominacji w imię ideowych i partykularnych interesów, stworzenia warunków do rozwoju kantowskiej autonomii, wyrażającej się w zdolności do refleksji, samostanowienia, a przede wszystkim niewspółuczestniczenia.

Wnioski

Materialne, tworzone intencjonalnie, miejsca pamięci związane z przeszłością wileńskiej uczelni stanowią nie tylko jeden z elementów jej pamięci kulturowej, ale równocześnie współuczestniczą w procesie permanentnego (re)konstruowania tej pamięci przez stwarzanie warunków do uczenia się jej. Warunki te można scharakteryzować, uwzględniając zaproponowaną przez Pomiana

nie, władze uniwersytetu podjęły decyzję o rozpoczęciu realizacji projektu „Grįžtanti atmintis” [Odzyskiwanie Pamięci]. W jego ramach można m.in. składać zapytania w sprawie upamiętnienia poszczególnych osób przez Dyplom Pamięci Uniwersytetu Wileńskiego. Po przejściu szczegółowej weryfikacji, przeprowadzonej przez powołaną specjalnie w tym celu komisję, a tym samym po spełnieniu określonych kryteriów, biogram danej osoby (wraz ze zdjęciem) zostaje zamieszczany na witrynie projektu, funkcjonującej jako podstrona uniwersyteckiej domeny. *Recovering Memory*, <https://www.vu.lt/en/about-vu/history/recovering-memory>, dostęp: 11.04.2022.

44 T. Kranz, *Pedagogika miejsc pamięci*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. U. Śmietana, t. 4, Warszawa 2005, s. 170–171.

opcję porównywania i badania semioforów pod dwiema postaciami: materialną i znaczeniową⁴⁵. Poszukiwania, podporządkowane wskazanym kategoriom analitycznym, pozwalają wnioskować, że zidentyfikowany zbiór nośników pamięci wykazuje mieszczące się w klasycznych ramach zróżnicowanie w zakresie formy i treści⁴⁶. To, co łączy semiofory – znajdujące się w przestrzeniach wileńskiej uczelni, decydując zarówno o ich „stylu” jak instytucji przez nie reprezentowanej, będąc jej „episteme” – to homogeniczność zakresu tego, co podlega upamiętnianiu, oraz konsekwencja w obszarze tego, co w sferze materialnej pamięci jest nieobecne.

Przeprowadzone analizy zebranego na uniwersytecie w Wilnie materiału wskazały w pierwszej kolejności na występowanie deficytu tradycyjnych miejsc pamięci poświęconych kobietom. Stan ten uprawomocnia określenie, zmateriaлизованей w postaci semioforów przeszłości uczelni, mianem kolejnego obszaru związanego z edukacją formalną (obok m.in. podręczników⁴⁷), w którym historyczna rola kobiet jest marginalizowana. W rozpatrywanej przestrzeni nie tylko kobiety są objęte pamięciowym niebytem; stosuje się on także do osób każdej płci wywodzących się z innej niż profesorska warstwy społeczności akademickiej, w tym studentów czy pracowników administracji. Można zatem uznać, że zapis uczelnianej przeszłości dotyczący przedstawicieli i przedstawielek tych zbiorowości, podobnie jak kobiet-naukowców, ułożył się przede wszystkim w pamięci magazynującej, czyli pamięciowym zapleczu, którego zasoby mogą nie zostać nigdy odkryte. Tym samym przeszłość ta stanowi jedynie nieuświadomiony element „amorficznej masy” – odsunięty na bok i niewykorzystywany w procesie pamiętania – zasób pamięci archiwizującej, która w sposób realny nie oddziałuje na funkcjonowanie jednostek i wspólnot⁴⁸. Jednocześnie niedostatek semioforów poświęconych konkretnym jednostkom reprezentującym wymienione grupy, może wskazywać na istnienie ukrytego programu upamięt-

45 K. Pomian, *Historia. Nauka wobec pamięci*, s. 101.

46 K. Majchrzak-Ptak, *Miejsca pamięci na UMK – perspektywa kobieca*. w: *Niewidzialne. Kobiety i historia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, red. A. Derra i in., Toruń 2020, s. 177–190.

47 I. Chmura-Rutkowska i in., „Niegodne historii”? O nieobecności i stereotypowych wizerunkach kobiet w świetle podręcznikowej narracji historycznej w gimnazjum, Poznań 2015.

48 A. Assmann, *Funktionsgedächtnis und Speichergedächtnis*, s. 169–185.

niania. Oscyluje on wokół kodu edukacyjnego pozwalającego myśleć, że historia wileńskiej szkoły wyższej była, jest i będzie historią mężczyzn, profesorów i „dobrze” urodzonych, bo choć nie wiemy czego dokonała upamiętniana postać, to na pierwszy rzut oka rozpoznajemy jej płeć czy kolor skóry.

W konsekwencji ukazywana rama pamięci zbiorowej tworzy środowisko uczenia (się) mogące utwierdzać w przeświadczeniu o istnieniu podmiotów, jednostek czy grup, które mimo zaistniałych zmian w zakresie życia społecznego, w tym edukacji, przeobrażeń o emancypacyjnym charakterze, nadal nie są godne pamiętania, ponieważ odnoszą sukcesy niższej rangi lub w zakresie mniej prestiżowych czynności związanych z życiem akademickim, jak np. praca w bibliotece czy administracji. Prawdopodobieństwo to jest tym większe, im mniej świadomych działań edukacyjnych jest realizowanych na podstawie potencjału edukacyjnego określonych semioforów. Zaniedbanie tego obszaru pozostawia przestrzeń do ich powierzchownego odbioru. Do interpretowania pozbawionego osadzenia w kontekście, uniemożliwiającego dostrzeżenie szansy na formułowanie aktualnych obecnie wniosków odnoszących się do planowania własnej egzystencji na bazie doświadczeń upamiętnianych podmiotów. Mogłoby to uchronić przed powielaniem błędów poprzednich pokoleń, pozwolić na rozumne i multiperspektywiczne modernizowanie rzeczywistości.

Innym rezultatem procesu (auto)edukacyjnego – który opiera się na materiale źródłowym, ograniczającym się w większości do wąskiego spektrum pojedynczo upamiętnianych ludzi, pomijającym wszystkie jednostki pomagające im na różnych etapach ich działań – może być uwewnętrznienie przeświadczenia, że sukces ma jedno oblicze, tzn. obniżanie wartości pracy zespołowej, zakorzenienie w kulcie jednostki. A przecież semiofory za różnorodne dokonania można by dedykować znacznie szerszemu spektrum osób tworzących społeczność akademickie, gdyż w myśl słów Górniewicza do grona ludzi uniwersytetu zalicza się:

zarówno tych, którzy tworzą i tworzyli wartości nauki, jak i tych, którzy owe wartości przyswajają w procesach edukacyjnych, ale także tych, którzy swoją codzienną aktywnością zawodową umożliwiają badania i nauczanie akademickie, wspierają ludzi nauki i studentów. Są to pracownicy administracji i obsługi niezbędni dla zachowania porządku [...] ⁴⁹.

Być może bardziej egalitarne podejście do spektrum upamiętnianych podmiotów stałoby się lekcją społecznej solidarności, bez której trudno efektywnie i z szacunkiem pracować na wspólne dobro. Byłoby przysposobieniem do demokratyzacji sukcesów, zrozumienia złożoności ich osiągnięcia, a tym samym doceniania pomniejszych wysiłków ludzi trudniących się profesjami zwyczajowo zajmującymi w społecznych/akademickich strukturach niższe pozycje.

Jednocześnie przeprowadzone poszukiwania pozwalają stwierdzić, że UV – który na przestrzeni czasu był instytucją torującą drogę dla litewskiej świadomości narodowej, również poprzez generowanie semioforów o określonej treści i formie – cechuje się odpowiedzialnym podejściem do upamiętniania swojej przeszłości. Ostrożności w tym zakresie przypisać także wypada znamiona niepamiętania aktywnego⁵⁰. Na terenie wileńskiej uczelni dostrzegalne jest bowiem lokowanie na pamięciowym marginesie aspektów przeszłości związanych m.in. z międzywojnem, czy też realiami funkcjonowania uniwersytetu w okresie okupacji nazistowskiej i sowieckiej. Tego typu działanie może utrudnić dokonanie konstruktywnego rozliczenia z trudną przeszłością, osiągnięcie pamięciowej amnestii⁵¹, będącej punktem wyjścia do zmiany rzeczywistości na lepszą. Może natomiast, zgodnie z klasyfikacją autorstwa Conner-tona, stanowić przejaw „zapominania w służbie tworzenia nowej tożsamości”, które sprowadza się do marginalizowania/nieuwzględniania faktów dotyczących przeszłości, uznawanych za nieistotne z punktu widzenia aktualnego kierunku działania i celów zbiorowości. Lecz działanie to może także czynić zadość „zapominaniu zalecanemu”, którego funkcją jest eliminowanie z pamięci zbiorowości elementów mogących osłabić jej tożsamość grupową lub powodować wewnętrzne konflikty, rozwarstwienia, biograficzne niejednoznaczności⁵².

Podążając za myślą Maurice’a Halbwachsa, należy przyjąć, że indywidualne „akty pamięci” stanowiące budulec (auto)definicyjny są uzależnione od społecznie zinstytucjonalizowanych zasobów pamięci, wyselekcjonowanych przez grupy, do których należą określone jednostki⁵³. Dlatego istotnym jest, że tworzony przez poszczególne semiofory obraz pamięci kulturowej VU, jak też innych instytucji edukacji akademickiej, nie ma charakteru ostatecz-

50 P. Ricœur, *Nadużycia pamięci naturalnej*, s. 41–54.

51 Tenże, *Pamięć, historia, zapomnienie*, s. 547–600.

52 P. Connerton, *Seven Types of Forgetting*, s. 59–71.

53 M. Halbwachs, *Společne ramy paměti*, tłum. M. Król, Warszawa 1969, s. 123.

nego. Poszerzenie uczelnianych ram pamięci, a co za tym idzie – uaktualnienie w pamięci funkcjonalnej marginalizowanych dotąd treści i tym samym modernizowanie warunków do zachodzenia procesów biograficznych, możliwe jest na drodze generowania kolejnych nośników pamięci. A także podejmowania działań edukacyjnych katalizujących ich aktywność, lokowania w niezagospodarowanej dotąd przestrzeni upamiętniania nowych, bardziej zróżnicowanych pod kątem formy i treści semioforów, które z czasem mają szansę stać się żywymi miejscami pamięci, inspirującymi do dojrzałego i przemyślanego uczestnictwa w życiu społecznym, do kreowania jego realiów w zgodzie z uniwersalnymi akademickimi wartościami, które stanowią o akademickiej tożsamości, takimi jak: samodzielność, odpowiedzialność, umiłowanie prawdy, dążenie do samorealizacji i autodoskonalenia, merytoryczna polemika, krytyczna analiza treści, pielęgnowanie sumienia moralnego. Innymi słowy, ten cel można osiągnąć, wypracowując zasady i środki osvajania doświadczenia minionego (tradycji), poprzez teraźniejszość na rzecz przyszłości.

Streszczenie: Materialne, tworzone intencjonalnie miejsca pamięci związane z przeszłością określonej zbiorowości stanowią nie tylko jeden z elementów jej pamięci kulturowej, ale równocześnie współuczestniczą w procesie permanentnego (re)konstruowania tej pamięci poprzez stwarzanie warunków do uczenia się jej. Podążając za myślą Maurice’a Halbwachsa, można przyjąć, że indywidualne „akty pamięci” stanowiące budulec (auto)definicyjny są uzależnione od społecznie zinstytucjonalizowanych zasobów pamięci, wyselekcjonowanych przez grupy, do których należą określone jednostki. Dlatego uznać można, że prowadzenie poszukiwań dotyczących uczelnianych semioforów pozwala dokonać mappingu akademickiej pamięci zbiorowej, określić specyfikę zarówno jej, jak i instytucji, której tożsamości pamięć ta jest fundamentem i tworzywem, wyznaczając ramy myślenia i działania obcujących z nią podmiotów. Wobec tego przedmiotem opracowania są semiofory związane z przeszłością Uniwersytetu Wileńskiego, tj. skoncentrowano się na przedmiotach uznawanych w danej społeczności za nośniki znaczeń i wartości, łączących wymiar semiotyczny z wymiarem materialnym, a zatem obiektach, które z założenia pełnić mają rolę miejsc pamięci. Artykuł prezentuje wyniki osadzonych w schemacie etnograficznym badań, bazujących na analizie i interpretacji danych zgromadzonych dzięki m.in. (auto)obserwacji i przeszukiwaniu źródeł wtórnych, zogniskowanej wokół pytań: Jaka jest specyfika semioforów zlokalizowanych w przestrzeni Uniwersytetu Wileńskiego? Jakie znaczenia mają semiofory w architektonicznej, społecznej, kulturowej i dydaktycznej przestrzeni Uniwersytetu Wileńskiego? Przeprowadzone poszukiwania pozwalają wnioskować, że Uniwersytet Wileński odznacza się odpowiedzialnym podejściem do upamiętniania swojej przeszłości oraz konstruowania ram pamięci zbiorowej, w których zachodzą określone procesy biograficzne, ale także,

że zbiór semioforów wileńskiego uczelni cechuje pewna homogeniczność zakresu upamiętnionych podmiotów, co ma swoje implikacje edukacyjne.

Słowa kluczowe: semiofory, miejsca pamięci, Uniwersytet Wileński, pamięć zbiorowa, procesy biograficzne.

Bibliografia

- Assmann A., *Funktionsgedächtnis und Speichergedächtnis – Zwei Modi der Erinnerung*, w: *Generation und Gedächtnis. Erinnerungen und kollektive Identitäten*, red. M. Dabag, K. Platt, Opladen 1995, s. 169–185.
- Assmann J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008.
- Assmann J., *Pamięć zbiorowa i tożsamość kulturowa*, „Borussia. Kultura. Historia. Literatura”, 29 (2003) s. 11–16.
- Augé M., *Formy zapomnienia*, tłum. A. Turczyn, Kraków 1998.
- Bauman Z., *Time and Space Reunited*, „Time & Society”, 9 (2000) nr 2–3, s. 171–185, DOI: 10.1177/0961463X00009002.
- Bron A., Thunborg C., *Biographical Interviewing: The Case of Non-Traditional Students in Higher Education*, Los Angeles 2015.
- Bumblauskas A. i in., *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, Wilno 2016.
- Bumblauskas A. i in., *Universitas Vilnensis 1579–2004*, Wilno 2004.
- Chmura-Rutkowska I. i in., „Niegodne historii”? O nieobecności i stereotypowych wizerunkach kobiet w świetle podręcznikowej narracji historycznej w gimnazjum, Poznań 2015.
- Connerton P., *Seven Types of Forgetting*, „Memory Studies”, 1 (2008) s. 59–71, DOI: 10.1177/175069800708388.
- Gensburger S., Lefran S., *Beyond Memory. Can We Really Learn from the Past?*, Cham 2020.
- Górniewicz J., *Memoria Universitatis – pamięć uniwersytetu. Szkice humanistyczne*, Toruń 2016.
- Halbwachs M., *Społeczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, Warszawa 1969.
- History of VMU*, <https://www.vdu.lt/en/about-vmu/history-of-vmu/>, dostęp: 11.04.2022.
- Interaktywny przewodnik po miejscach pamięci Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, red. K. Majchrzak, Toruń 2016.
- Klimas A., *Kazimieras Būga and the Academic Dictionary of Lithuanian*, „Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences”, 27 (1981) nr 4, http://www.lituanus.org/1981_4/81_4_01.htm, dostęp: 11.04.2022.
- Kranz T., *Pedagogika miejsc pamięci*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. U. Śmietana, t. 4, Warszawa 2005, s. 170–172.
- Kula M., *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002.

- Kupisiewicz C., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
- Majchrzak K., *Tablica upamiętniająca Rektorów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, w: *Interaktywny przewodnik po miejscach pamięci Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, red. K. Majchrzak, Toruń 2016, s. ???.
- Majchrzak-Ptak K., *Przywracając pamięć miejscom. O badaniu i uczeniu się w działaniu w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Toruń 2020.
- Majchrzak-Ptak K., *Semaphores in University Space(s). An (Auto)ethnographic Study*, w: *Learning Never Ends... Spaces of Adult Education. Central and Eastern European Perspectives*, red. Z. Szarota, Z. Wojciechowska, Warszawa 2021, s. 224–233.
- Majchrzak-Ptak K., *Semiofory w przestrzeniach Uniwersytetu Juliusza i Maksymiliana w Würzburgu. Studium edukacyjne*, „Przegląd Badań Edukacyjnych/Educational Studies Review”, 34 (2021) s. 43–67.
- Mendel M., *Pamięć, ideologia, władza. Uczenie się zapominania*, „Forum Oświatowe”, 30 (2018) nr 1, s. 25–36.
- Mendel M., Theiss W., *Od redaktorów. Pamięć, miejsce i kategoria pamięciomiejsca w perspektywie społeczno-edukacyjnej*, w: *Pamięć i miejsce. Perspektywa społeczno-edukacyjna*, Gdańsk 2019, s. 9–30.
- Nora P., *Miedzy pamięcią i historią: Les lieux de Mémoire*, „Tytuł Roboczy. Archiwum”, 2 (2009) s. 4–12.
- Pomian K., *Historia. Nauka wobec pamięci*, Lublin 2006.
- Recovering Memory*, <https://www.vu.lt/en/about-vu/history/recovering-memory>, dostęp: 11.04.2022.
- Ricœur P., *Nadużycia pamięci naturalnej: pamięć powstrzymana, pamięć manipulowana, pamięć narzucona*, tłum. W. Bońkowski, „Konteksty. Polska sztuka ludowa”, 57 (2003) nr 1–2, s. 41–54.
- Ricœur P., *Pamięć, historia, zapomnienie*, tłum. J. Margański, Kraków 2012.
- Streikus A., *Vilniaus Universitetas kaip sovietinė aukštoji mokykla (1944–1990)*, w: A Bumblauskas i in., *Alma Mater Vilnensis. Trumpa universiteto istorija*, Wilno 2019, s. 95–113.
- Supruniuk A., Supruniuk M. A., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w fotografiach. 1919–1939*, Toruń 2009.
- Sužiedėlis S., *Historical Dictionary of Lithuania*, Maryland 2011.
- Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mīt*, Warszawa 2006.
- Szpociński A., *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie”, 4 (2008) s. 11–20.
- Tomaszewski P., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939. Studium z dziejów organizacji i postaw ideowych studentów*, Toruń 2018.
- Vilnius University Names Auditorium after Anna Lindh*, „NewEurope”, 27 marca 2004, <https://www.neweurope.eu/article/vilnius-university-names-auditorium-after-anna-lindh/>, dostęp: 11.04.2022.
- Wantzel-Winther I., *Dom jako własna przestrzeń dziecka*, w: *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006, s. 137–151.